Monika Parchomiuk

Prawo a moralność : dylematy moralne sfery zawodowej w ocenie adeptów zawodów prawniczych

Studia Iuridica Lublinensia 13, 91-109

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

Studia Iuridica Lublinensia 13, 2010

MONIKA PARCHOMIUK

Prawo a moralność. Dylematy moralne sfery zawodowej w ocenie adeptów zawodów prawniczych

Recht und Moralität. Die Moraldilemmata in Berufssphäre in Bewertung von Adepten der juristischen Berufe

WPROWADZENIE

Bez względu na to, jakie będą losy zawodowe młodzieży kończącej studia prawnicze, a zatem, czy podejmie ona dalszy trud poszerzania kwalifikacji niezbędnych do uzyskania zawodu prawnika, czy też zechce wykorzystywać wiedzę i umiejętności zdobyte w trakcie studiów prawniczych w innych profesjach, jest ona tą grupą, która z racji wykształcenia może pozostawać na wyjątkowej pozycji w społeczeństwie. Sposobność zajęcia tej pozycji gwarantuje tej formacji znajomość prawa, „szkoły moralności, instytucji wychowawczej narodu i całej społeczności".[1] Niezależność i odpowiedzialność, ważne podstawy etosu zawodów prawniczych, stwarzają możliwość obrony i przechowywania najważniejszych tradycji kulturalnych i moralnych, co czyni je rodzajem służby społecznej czy społecznego powołania.[2] W poczet owych tradycji należy zaliczyć w pierwszej kolejności takie wartości, jak wolność, sprawiedliwość, porządek, bezpieczeństwo, ponadto trwałość struktur państwowo-prawnych i wolność religijną.[3]

---

[1] L. Petrażycki, za: R. Tokarczyk, *Przykazania etyki prawniczej. Księga myśli, norm i rycin*, Kraków 2006, s. 56.

[2] M. Michalik, *Społeczne przesłanki, swoistość i funkcje etyki zawodowej*, [w:] *Etyka zawodowa*, red. A. Sarapata, Warszawa 1971, s. 12; T. Parsons, za: E. Łojko, *Role i zadania prawników w zmieniającym się społeczeństwie. Raport z badań*, Warszawa 2005, s. 21.

[3] J. Byrska, *Etyczność współczesnego prawa*, [w:] *Etyka wobec współczesnych dylematów*, red. K. Kalka, A. Papuziński, Bydgoszcz 2006, s. 282.

Istotne znaczenie prawa – stanowionego w celu nadania, ochrony i przekazywania ładu społecznego – wikła go w szczególnie ścisły związek z moralnością. Problematyka dotycząca tego powiązania jest niezwykle złożona. Na przestrzeni dziejów prawa ukształtowały się w tym względzie dwie orientacje filozoficzne. Zgodnie z nurtem zwanym formalistycznym, prawo jest neutralne formalnie, a zatem nie podlega w tej kwestii ocenie. Charakterystyczny dla tego kierunku pozytywizm prawniczy zakłada, że jest ono dobre i sprawiedliwe z samej natury, a za moralne należy uznać to, co jest z nim zgodne.

Przedstawiciele orientacji materialnej głoszą przeciwne stanowisko, w różnorodny sposób analizując wzajemne powiązania prawa i moralności. Za znaczące należy uznać poglądy L. L. Fullera, który wyróżnił tzw. zewnętrzną i wewnętrzną moralność prawa. Zewnętrzna ujawnia się w zakresie ochrony istotnych wartości społecznych, druga dotyczy jakości jego stanowienia i działania.[4] Bez względu na to, czy relacje systemowe będą zakładać nadrzędność prawa nad moralnością, moralności nad prawem, czy też traktować oba jako odrębne, przy założeniu, że nie wyklucza to wzajemnych między nimi związków, można wyłonić strukturalne, funkcjonalne bądź treściowe ich powiązania.

Z punktu widzenia poruszanej w tym opracowaniu problematyki badawczej warto zwrócić uwagę na uwarunkowania funkcjonalne. Moralność jest jednym z czynników wpływających na proces tworzenia i stosowania prawa, z kolei prawo wpływa na moralność, kształtując jej normy i oceny, ponadto świadomość moralną społeczeństwa. W tym pierwszym aspekcie czynnikiem kluczowym jest etyka zawodowa przedstawicieli prawa.[5] Jej znaczenie wydaje się potwierdzać w swoich poglądach E. W. Böckenförde, twierdząc, że z jednej strony etyczność prawa należy uznać za gwarancję życia człowieka w pokoju, w bezpieczeństwie i wolności, z drugiej zaś kształt moralny prawa zależy od kondycji moralnej ludzi, którzy go tworzą, dla których jest tworzone, i którzy mają go przestrzegać.[6] W omawianej kwestii należy podkreślić, że prawo i moralność w zakresie wewnętrznych ustaleń nie muszą być zgodne, a zatem za moralne można uznać również to prawo, którego nakazy i zakazy nie są zgodne z normami moralno-etycznymi, ale które pozwala na budowanie i gwarantowanie płaszczyzny wspólnego życia wszystkim ludziom.[7] W tym ujawnia się kolizyjność w zależnościach treściowych między prawem a moralnością.[8]

Abstrahując od szczegółowych kwestii dotyczących złożonych zależności między prawem i moralnością, można stwierdzić, że badacze przedmiotu, teoretycy

---

[4] L. L. Fuller, *Moralność prawa*, Warszawa 1978, s. 79; A. Breczko, *Prawo a moralność w teorii i praktyce wczoraj i dziś (zarys wykładu)*, Białystok 2004, s. 38.
[5] A. Breczko, *op. cit.*, s. 66–67.
[6] Za: J. Byrska, *op. cit.*, s. 287.
[7] E. W. Böckenförde, za: J. Byrska, *op. cit.*, s. 283.
[8] A. Breczko, *op. cit.*, s. 70.

prawa i filozofii akcentują fakt, iż prawo wymaga wsparcia ze strony uznanych wartości społecznych, ale również samo wspomaga moralność w większych grupach społecznych.[9] Prawo jako wiarygodne narzędzie regulowania stosunków społecznych wymaga odniesienia do ustaleń aksjologicznych.[10] M. Ossowska podkreślając wzajemność oddziaływania prawa i moralności, dokonuje w tej kwestii pewnego uporządkowania, sądząc, że „niewątpliwie moralność w stosunku do prawa jest w większym stopniu czynnikiem warunkującym niż czynnikiem przezeń warunkowanym"[11] oraz że „moralność przenika prawo nawet w tych jego partiach, które wydają się od niej najdalsze".[12]

Nawiązując do poglądów E. W. Böckenförde, ale również L. L. Fullera, należy jeszcze raz podkreślić, że kondycja moralna prawa pozostaje w ścisłym związku z postawą jego twórców oraz osób powołanych przez społeczeństwo w celu jego praktycznej realizacji. Zawód prawnika to misja („wybór życiowej postawy moralnej"[13]), o tyle trudna, że wymaga rozwiązywania dylematów etycznych, od których nie jest wolne prawo.

Postulowana jakość funkcjonowania systemu prawa oraz jego przedstawicieli nie znajduje odzwierciedlenia w praktyce. Analizując ich moralną kondycję, wspomina się o instrumentalizacji prawa (zwłaszcza na płaszczyźnie życia politycznego), komercjalizacji usług prawniczych, utracie podstawowych cech, takich jak odpowiedzialność, niezależność, staranność.[14] Prawo i prawnicy wydają się iść oddzielnymi drogami, co trafnie odzwierciedla myśl nieustalonego autorstwa: „Prawnicy uczą i wiedzą, co jest słuszne, ale czynienie tego, co jest dobre i słuszne, zostawiają tym, którzy się prawa nie uczyli".[15] R. Tokarczyk[16] pisze, że reputacja profesji prawniczej jest obecnie prawdopodobnie najniższa w dziejach – za sprawą niemoralnych czynów jej przedstawicieli utraciła wizerunek szlachetnej i honorowej. Prawnicy postrzegani są jako bogata elita dbająca o własne interesy.

---

[9] P. Dutkiewicz, *Problem aksjologicznych podstaw prawa we współczesnej polskiej filozofii i teorii prawa*, Kraków, s. 117; T. Czarnik, *Prawo i jego podstawy moralne*, [w:] *Etyka a prawo i praworządność*, red. J. Pawlica, Kraków 1998, s. 78.

[10] M. Kluska, *Etyka i prawo jako wspólna podstawa praworządności*, [w:] *Etyka a prawo…*, s. 81.

[11] Za: R. Tokarczyk, *op. cit.*, s. 34.

[12] *Ibid.*, s. 42.

[13] M. Michalik, *op. cit.*, s. 12.

[14] P. Dutkiewicz, *op. cit.*, s. 118; A. Turska, *Biznesmeni i ich wizerunek ładu prawnego*, [w:] *Społeczne wizerunki prawa. Z badań: jakiego prawa Polacy potrzebują?*, Warszawa 1999, s. 9–46; J. Hołówka, *Dylematy moralne w zawodach prawniczych*, [w:] *Etyka prawnika. Etyka zawodu prawniczego*, red. E. Łojko, Warszawa 2002, s. 7; K. Sójka-Zielińska, *Quo magis veritas propagetur… Kilka refleksji o etyce zawodu nauczyciela prawa*, [w:] *Etyka prawnika…*, s. 77; E. Łojko, *Role i zadania prawników w zmieniającym się społeczeństwie. Raport z badań*, Warszawa 2005, s. 21.

[15] Za: R. Tokarczyk, *op. cit.*, s. 277.

[16] R. Tokarczyk, *Etyka prawnicza*, Warszawa 2005, s. 47.

Zdaniem E. Łojko[17], rozmywa się normatywny i społeczny wizerunek prawników. Badania socjologiczne prowadzone z udziałem reprezentatywnych grup Polaków ujawniają, że społeczne oczekiwania – zwłaszcza na płaszczyźnie moralnego postępowania, zarówno w życiu zawodowym, jak i prywatnym – względem osób wykonujących zawody prawnicze są wysokie. W szczególności stwierdzenie to odnosi się do sędziów oraz prokuratorów. Równocześnie jednak od postulatywnego obrazu odbiega na niekorzyść ocena jego rzeczywistej realizacji.[18] Warto dodać, iż osoby reprezentujące środowisko prawnicze są świadome niekorzystnej sytuacji wynikającej ze swoistego rozprzężenia moralnego. Jednocześnie w prowadzonych badaniach sondażowych niektóre z nich deklarują gotowość popełniania czynów niezgodnych z obowiązującymi zasadami moralnymi.[19]

Jakkolwiek brakuje badań podłużnych poświęconych rozważanym kwestiom, które w sposób najbardziej prawidłowy pozwoliłyby dokonać oceny, to pewne wnioski nasuwają się na podstawie porównania eksploracji z udziałem studentów oraz absolwentów prawa. Ich wyniki sygnalizują zjawisko polegające na wzroście postawy legalistycznej u osób, które podjęły pracę po ukończeniu studiów prawniczych oraz upodabnianiu się tej grupy, w zakresie postaw wobec prawa, do ogółu Polaków. Funkcjonowanie w rolach zawodowych wiąże się zatem ze zwiększeniem uznania dla autorytetu prawa i przekonaniem o konieczności jego przestrzegania, bez względu na treść.[20] Zważywszy na silne tendencje w zakresie oportunizmu prawniczego u studentów prawa, potwierdzane wyraźnie częstszymi deklaracjami o gotowości do popełniania czynów uznanych za niemoralne, może to napawać optymizmem.[21] Zwiększenie uznania dla autorytetu prawa oraz obniżenie deklarowanych zachowań niezgodnych z normami etycznymi, nie stanowi jednak dowodu na etyczne postępowanie prawników, o czym pisano wcześniej. Można sądzić, że motywacyjno-deklaratywne podstawy są niewystarczające ku temu, aby rozwiązywać dylematy i konflikty, które stwarza dążenie do realizacji idei prawa w życiu człowieka.

Podniesieniu etycznej jakości funkcjonowania przedstawicieli prawa mają służyć skodyfikowane zapisy, należące do najstarszych tego typu, najogólniej zwane etyką prawniczą.[22] Jest to termin szeroki, oznaczający „powinności moralne prawników występujących we wszystkich prawniczych rolach zawodowych

---

[17] E. Łojko, *op. cit.*, s. 30.

[18] M. Kozłowska, *Stereotypy zawodów prawniczych w badaniach empirycznych*, [w:] *Społeczne role prawników (sędziów, prokuratorów, adwokatów)*, red. G. Skąpska, J. Czapska, M. Kozłowska, Ossolineum 1989, s. 77–117; A. Kojder, *Polacy o swoim prawie*, [w:] *Społeczne*…, s. 141–166.

[19] E. Łojko, *op. cit.*

[20] *Ibid.*, s. 200–201.

[21] E. Łojko, *Etyczne problemy kształcenia prawników w świetle badań nad studentami WPiA UW*, [w:] *Etyka prawnika*…; id., *Role*…

[22] R. Tokarczyk, *Etyka prawnicza*…, s. 43–44.

oraz obowiązki wynikające na styku poszczególnych ról, jak też najbardziej ogólne zasady moralne stanowiące źródła obowiązków »środowiskowych« prawników".[23] Różnorodność ról poszczególnych zawodów prawniczych, zdaniem Z. Ziembińskiego[24] oraz R. Łyczywka[25], wyklucza możliwość opracowania jednolitej etyki zawodowej. Z tego wynika potrzeba tworzenia odrębnych ustaleń kodeksowych dla poszczególnych zawodów, których istotną cechą wspólną powinna być norma dbałości o autorytet prawa i prestiż zawodów prawniczych. Określone zapisy formalnie ustalające zasady (polskie, europejskie i międzynarodowe) etycznego postępowania (włącznie z sankcjami) prawników posiadają sędziowie[26], prokuratorzy[27], adwokaci[28], radcy prawni[29], notariusze[30], komornicy[31] oraz urzędnicy.[32] W zapisach tych, jakkolwiek różnią się one pewnymi ustaleniami wynikającymi z powinności przypisanych danej profesji, odnajdujemy tożsame istotne założenia etyczne, odnoszące się zarówno do cech osobistych, pożądanych w danym zawodzie, jak też ustalenia odnośnie do etycznego zachowania przedstawiciela danego zawodu względem osób, z którymi on współpracuje.

Podsumowując, należy stwierdzić, iż prawo pozostaje w ścisłym wzajemnym powiązaniu z moralnością. Jego jakość oraz znaczenie w kształtowaniu zasad społecznego funkcjonowania wymaga wręcz nawiązania do moralności. Nie zawsze oba systemy norm funkcjonują bezkolizyjnie, co sprawia, że stosowanie prawa prowadzi do złożonych dylematów natury etycznej. Stawia to przed prawnikami trudne i odpowiedzialne zadania, wymagające przygotowania tak merytorycznego, jak i etycznego, w tym szczególnie ukształtowania określonych cech i umiejętności pozwalających podchodzić do problemów w sposób odpowiedzialny, refleksyjny, ale również dzięki wrażliwości moralnej, uświadamia złożoność określonych rozwiązań.

Celem badań tutaj opisywanych, stanowiących wycinek szerszych eksploracji prowadzonych w Zakładzie Socjopedagogiki Specjalnej UMCS[33], poświęconych

---

[23] P. Skuczyński, *Metoda i przedmiot etyki prawniczej*, [w:] *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza*, red. H. Izdebski, P. Skuczyński, Warszawa 2006, s. 58.

[24] Za: G. Skąpska, *Systemowe uwarunkowania społecznych ról prawników – przegląd koncepcji*, [w:] *Społeczne role…*, s. 25.

[25] R. Łyczywek, *O etyce zawodów prawniczych*, [w:] *Etyka zawodowa…*, s. 233.

[26] Zbiór zasad postępowania sędziów. Europejska karta statutu sędziego.

[27] Zbiór zasad etycznych prokuratora. Normy odpowiedzialności zawodowej oraz podstawowych obowiązków i praw prokuratorów przyjęte przez Międzynarodowe Stowarzyszenie Prokuratorów.

[28] Kodeks etyki adwokackiej; Kodeks deontologiczny adwokatów UE.

[29] Zasady etyki radcy prawnego.

[30] Kodeks etyki zawodowej notariusza.

[31] Kodeks etyki zawodowej komornika.

[32] Kodeks etyki służby cywilnej.

[33] W zespole prowadzącym badania, obok autorki tekstu znalazły się: prof. dr hab. M. Chodkowska, dr S. Byra, dr B. Szabała, dr Z. Kazanowski. Niektóre z materiałów pozyskanych w trakcie realizacji badań były już publikowane, inne ukażą się w publikacji zwartej.

moralności młodzieży studiującej, było stwierdzenie, jakie relacje – zgodnie z oceną słuchaczy studiów prawniczych – zachodzą w obszarze prawa i moralności, w tym szczególnie w kwestii znaczenia moralności dla jakości zawodowego funkcjonowania prawników, jak też istotności prawa w kontekście rozwiązywania problemów moralnych.

Badaniami objęto młodzież z dwóch środowisk akademickich – UMCS w Lublinie (126 osób) oraz Uniwersytetu Rzeszowskiego (101 osób).

Tabela 1. Charakterystyka osób badanych

Zmienne	Lublin		Rzeszów	
Wiek – średnia	M=23,01		M=22,82	
	N	%	N	%
Płeć				
– kobieta	58	46,03	66	65,35
– mężczyzna	66	52,38	32	31,68
Miejsce zamieszkania				
– duże miasto	47	37,30	32	31,68
– małe miasto	46	36,51	32	31,68
– wieś	31	24,60	35	34,65
Wykształcenie matki				
– podstawowe	–	–	1	0,99
– zawodowe	12	9,52	8	7,92
– średnie	49	38,89	45	44,55
–niepełne wyższe	–	–	3	2,97
–wyższe	55	43,65	41	40,59
Wykształcenie ojca				
– podstawowe	3	2,38	4	3,96
– zawodowe	21	16,67	24	23,76
– średnie	42	33,33	36	35,64
– wyższe	49	38,89	30	29,70
Doświadczenie zawodowe				
– praca	24	19,05	–	–
– praktyki studenckie	40	31,75	47	46,53
– wolontariat	9	7,14	2	1,98
– inne	7	5,56	–	–
– różne wymienione powyżej	17	13,49	44	43,56
– brak	7	7,94	5	4,95

Badane grupy studentów prawa z obu uniwersytetów różniły się w takich zmiennych, jak: płeć (wśród studentów z Rzeszowa obserwujemy wyraźną przewagę kobiet), miejsce stałego zamieszkania (w grupie respondentów z Lublina

było stosunkowo najmniej osób pochodzących ze wsi); poziom wykształcenia rodziców (więcej matek i ojców młodzieży z Lublina legitymuje się wykształceniem wyższym); aktywność przedzawodowa (studenci URz wykazują się większą różnorodnością w zakresie zdobywania doświadczenia zawodowego: praca zawodowa oraz praktyki: 22,77% osób; praktyki oraz wolontariat: 11,88% osób; praca, praktyki oraz wolontariat: 6,93% osób).

ANALIZA WYNIKÓW BADAŃ WŁASNYCH

Znaczenie moralności w sferze zawodowej według badanych studentów prawa

Zdaniem K. Czarneckiego[34], moralność zawodowa to postępowanie i zachowanie się oparte na zasadach uznanych za właściwe w danym zawodzie i środowisku pracy. W przypadku profesji prawniczych, jak wspomniano wcześniej, istnieje szereg formalnych zapisów stanowiących wytyczne etyki zawodowej.

Zdania studentów prawa z Lublina w kwestii znaczenia moralności w zawodzie prawnika są podzielone, niemniej jednak większość badanych z obu grup postrzega ten aspekt jako równie znaczący jak wiedza i kompetencje (tabela 2).

Tabela 2. Znaczenie moralności w zawodzie prawnika według oceny studentów z Lublina oraz Rzeszowa

W zawodzie, do którego obecnie się przygotowuję, moralność jest przynajmniej tak samo ważna jak wiedza, kwalifikacje, kompetencje:	Studenci z Lublina		Studenci z Rzeszowa	
	N	%	N	%
a) całkowicie się zgadzam	46	36,51	47	49,47
b) raczej się zgadzam	37	29,37	31	32,63
c) trudno powiedzieć	26	20,63	11	11,58
d) raczej się nie zgadzam	11	8,73	3	3,16
e) zdecydowanie się nie zgadzam	6	4,76	3	3,16

O znaczeniu, jakie badani przypisują moralności w wykonywaniu zawodu prawnika, świadczy fakt, iż odrzucają stwierdzenie o jej względności i podporządkowaniu interesom zawodowym (tabela 3).

Znaczenie prawa w opinii studentów

Zagadnienia rozważane we wstępie pozwoliły wykazać wzajemne, złożone związki zachodzące między prawem a moralnością. Analizowane one były na gruncie różnych koncepcji. Teoretycy prawa oraz filozofowie przypisują mu zna-

[34] K. Czarnecki, *Psychologia zawodowej pracy człowieka*, Sosnowiec 2006, s. 157.

czące miejsce w systemie społecznym, szczególnie w tym zakresie, w jakim ma ono stać na straży podstawowych wartości. Ważne znaczenie przypisują prawu również badani studenci z obu miast (tabela 4). Zdaniem większości z nich chroni ono godność człowieka, jego prawa. Samo w sobie stanowi o urzeczywistnianiu idei sprawiedliwości.

Tabela 3. Moralność a interesy zawodowe wg oceny studentów z Lublina oraz Rzeszowa

Moralność to rzecz względna. Można się nią kierować, ale nie jest to konieczne, jeśli stoi w sprzeczności z moimi interesami zawodowymi:	Studenci z Lublina		Studenci z Rzeszowa	
	N	%	N	%
a) całkowicie się zgadzam	4	3,17	2	2,11
b) raczej się zgadzam	10	7,94	8	8,42
c) trudno powiedzieć	9	7,14	11	11,58
d) raczej się nie zgadzam	41	32,54	32	33,68
e) zdecydowanie się nie zgadzam	62	49,21	42	44,21

Tabela 4. Znaczenie prawa w opinii badanych studentów z Lublina oraz Rzeszowa

Studenci z Lublina				Studenci z Rzeszowa			
Słuszne (a)	Raczej słuszne (b)	Raczej niesłuszne (c)	Niesłuszne (d)	Słuszne (a)	Raczej słuszne (b)	Raczej niesłuszne (c)	Niesłuszne (d)
N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)
Prawo stoi na straży poszanowania godności człowieka od jego poczęcia							
59 (49,17)	44 (36,67)	13 (10,83)	4 (3,33)	51 (49,17)	36 (35,64)	10 (9,90)	4 (3,96)
System prawny pozwala chronić prawa człowieka							
61 (50,83)	49 (40,83)	8 (6,67)	2 (1,67)	53 (52,48)	41 (40,59)	7 (6,93)	0
Prawo to realizacja idee sprawiedliwości							
49 (40,83)	51 (42,5)	16 (13,33)	4 (3,33)	41 (40,59)	45 (44,55)	12 (11,88)	3 (2,97)

Obserwując poparcie studentów dla tezy o znaczeniu prawa w życiu człowieka i społeczeństwa, warto się zastanowić, w jaki sposób postrzegają oni prawo w kontekście rozwiązywania dylematów natury moralnej. Zdaniem większości respondentów z obu grup, współczesne ustalenia prawne nie są wystarczające do tego, aby radzić sobie z kwestiami o walorach moralnych, takimi między innymi jak problem sztucznego zapłodnienia (tabela 5). Być może stanowi to pewien wskaźnik oceny kondycji współczesnego prawa, ale również fakt ten odzwierciedla złożoność powiązań prawa i moralności.

Tabela 5. Prawo a kwestie natury moralnej wg oceny studentów prawa z Lublina oraz Rzeszowa

Czy współczesne prawo jest wystarczające do tego, aby rozwiązywać kwestie natury moralnej?	Studenci z Lublina		Studenci z Rzeszowa	
	N	%	N	%
a) jest w pełni wystarczające	13	10,74	9	8,91
b) nie jest w pełni wystarczające	90	74,38	84	83,17
c) nie wiem	18	14,88	8	7,92

Zdania respondentów z obu grup na temat możliwości pogodzenia obowiązków wynikających z roli prawnika z uznawanymi wartościami, normami i zasadami moralnymi, są podzielone (tabela 6). Nieco ponad połowa respondentów z jednej oraz z drugiej grupy udziela z przekonaniem pozytywnej odpowiedzi, odnosząc się do tej kwestii, natomiast około 40% badanych wyraża wątpliwość, twierdząc, że nie zawsze jest to możliwe. Trzeba powiedzieć, iż badani studenci prawa cechują się optymistyczną postawą w tym zakresie. Eksploracje prowadzone wśród absolwentów prawa przez E. Łojko[35] ujawniły, że zdecydowane stwierdzenie o łatwości bycia uczciwym prawnikiem wyraża niespełna 9% osób.

Tabela 6. Możliwość pogodzenia obowiązków profesji prawniczej z moralnością osobistą wg oceny studentów prawa z Lublina oraz z Rzeszowa

Czy wykonując zawód prawnika, można żyć w zgodzie z własnym sumieniem?	Studenci z Lublina		Studenci z Rzeszowa	
	N	%	N	%
a) zawsze jest to możliwe do pogodzenia	71	58,68	54	54
b) tylko niekiedy jest to możliwe do pogodzenia	46	38,02	44	44
c) nie można tego w żadnej mierze pogodzić	4	3,31	2	2

Ocena moralna sytuacji i czynów z zakresu sfery zawodowej

Aby w sposób jasny zobrazować uzyskane tu wyniki, opisujące stosunek studentów do określonych dylematów zawodowych natury moralnej, przedstawiono dane uwzględniające wartości średnie oraz hierarchię rangową (tabela 7).

Większość wskazanych sytuacji i czynów została oceniona przez studentów w kategoriach sprzecznych z zasadami etyki. Najsilniejszy sprzeciw badanych z obu grup budzi naruszanie przez prawnika wartości prawdy w celu osiągnięcia określonych korzyści. Dotyczy to zarówno działań prokuratora, jak i adwokata, takich jak np. fabrykowanie dowodów oraz nakłanianie ławników do przychylnego dla klienta ustosunkowania się w toczącej się sprawie. Sprzeciw moralny studentów

[35] E. Łojko, *Role*…, s. 203.

z obu grup budzą również praktyki związane z dyskryminacją klientów, konkretnie z zaniedbywaniem podjętych obowiązków, gdy są oni odmiennej rasy czy wyznania. Stosunkowo najmniej krytycznie z punktu widzenia zasad etyki, niemniej jednak z widoczną trudnością w usytuowaniu na skali moralny–niemoralny, ocenione zostało przez studentów UMCS komentowanie na łamach mediów przebiegu sprawy, natomiast przez respondentów URz – sytuacja poświęcenia dobra jednostki (tajemnicy klienta) dla dobra ogółu.

Tabela 7. Moralna ocena czynów i sytuacji z zakresu sfery zawodowej dokonana przez studentów prawa z Lublina oraz Rzeszowa (im wyższa ranga, tym bardziej krytyczna ocena)

Twierdzenia	Lublin		Rzeszów	
	M	Ranga	M	Ranga
1. Zatajenie informacji przez adwokata dla dobra klienta	-0,84	33	-0,37	30
2. Fabrykowanie dowodów przez adwokata dla dobra klienta	-2,44	2	-2,42	6
3. Fabrykowanie dowodów przez prokuratora w sprawie o zbrodnię	-2,63	1	-2,64	1
4. Wykorzystanie zeznań świadka związane z jego nieświadomym narażeniem życia	-1,95	13	-1,91	15
5. Wykorzystanie zeznań świadka z narażeniem go na poważne konsekwencje psychiczne	-1,48	23	-1,64	20
6. Świadome przyjęcie za wysokie wynagrodzenie posady w firmie związanej z działalnością przestępczą	-1,73	17	-1,87	17
7. Ujawnienie przez adwokata tajemnicy prywatnej klienta dla dobra ogółu	-0,15	31	0,45	32
8. Wykorzystanie w sprawie powierzonej przez klienta tajemnicy	-1,64	19	-1,84	18
9. Dochowanie lojalności klientowi przy świadomości jego krzywoprzysięstwa	-0,89	29	-0,59	29
10. Nakłanianie ławników w trybie prywatnym do przychylnego ustosunkowania	-2,28	8	-2,51	3
11. Komentowanie na łamach mediów przebiegu toczącego się procesu	0,41	32	-0,35	31
12. Zatajenie przewinień etycznych kolegów w trosce o lojalność	-0,91	28	-0,70	28
13. Przynależność do organizacji stosującej praktyki dyskryminacyjne	-1,77	16	-1,90	16
14. Zatajenie przez prokuratora informacji korzystnych dla oskarżonego	-2,33	6	-2,15	11

15. Napastliwe pozyskiwanie klientów (np. w szpitalu)	-1,90	14	-2,05	13
16. Angażowanie się w konflikty partyjne związane ze świadomym szkodzeniem przeciwnikom	-1,31	26	-1,60	21
17. Świadome podjęcie spraw konfliktowych przez adwokata	-1,33	24	-1,25	26
18. Świadome wykorzystanie informacji fałszywych	-2,24	10	-2,28	9
19. Podjęcie sprawy przy uświadamianym braku kompetencji	-1,52	22	-1,29	24
20. Niedbalstwo podyktowane korzyściami materialnymi	-2,25	9	-2,41	7
21. Zatajenie przez prokuratora dowodów uniewinnienia pod presją opinii publicznej	-2,36	5	-2,50	4
22. Stosowanie przemocy fizycznej i psychicznej wobec osób podejrzanych o niebezpieczne przestępstwa w celu uzyskania informacji	-0,95	27	-1,38	23
23. Zróżnicowana odpowiedzialność i obowiązki w postępowaniu wobec klientów w zależności od ich statusu społeczno-ekonomicznego	-2,05	12	-1,98	14
24. Zróżnicowana odpowiedzialność i obowiązki w postępowaniu wobec klientów w zależności od ich rasy	-2,42	3,5	-2,55	2
25. Zróżnicowana odpowiedzialność i obowiązki w postępowaniu wobec klientów w zależności od ich wyznania	-2,42	3,5	-2,43	5
26. Zróżnicowana odpowiedzialność i obowiązki w postępowaniu wobec klientów w zależności od ich preferencji seksualnych	-2,30	7	-2,06	12
27. Manipulowanie klientem w celu osiągnięcia korzyści osobistych	-2,22	11	-2,21	10
28. Faworyzowanie interesów klienta kosztem lekceważenia interesów społecznych	-1,31	25	-1,25	26
29. Naruszanie interesów klienta kosztem faworyzowania interesów społecznych	-1,53	21	-1,26	25
30. Ustalanie wygórowanych stawek za czynności prawne	-1,59	20	-1,42	22
31. Stosowanie nieformalnych ułatwień w dostępie do zawodów prawniczych	-1,84	15	-2,29	8
32. Faworyzowanie wykonujących zawody prawnicze w postępowaniu przed sądem	-1,66	18	-1,76	19

Opisane sytuacje są bardzo zróżnicowane w swoim charakterze. Poniżej zostaną one omówione według określonej kategoryzacji, opartej na zasadach etyki zawodowej.

Jedną z podstawowych zasad etyki prawniczej jest **zasada lojalności wobec klienta**. W *Zbiorze zasad etyki adwokackiej* stwierdza się, że celem podejmowa-

nych przez adwokata czynności jest ochrona interesów klienta. Czy prawnik powinien zachować tę zasadę w sytuacji, kiedy jest świadomy krzywoprzysięstwa klienta? Ocena tej sytuacji nie ma wyraźnie pejoratywnego wydźwięku, a obie grupy nie różnią się w tym zakresie (twierdzenie 9). Z zasadą lojalności wiąże się kolejna – **prawdomówność**. Wyrażona przez badanych z obu grup ocena zatajenia informacji przez obrońcę ze względu na dobro klienta, podobnie jak poprzednia, wydaje się być niejednoznaczna (twierdzenie 1).

Zdaniem P. Kruszyńskiego[36], nie można tolerować kłamstwa jako metody działania obrońcy, jednak w toku prowadzenia sprawy nie może być on obiektywny – podkreśla fakty, które przemawiają za klientem, a obala te, które świadczą przeciwko niemu. W tym kontekście można rozważać jedynie skuteczność bądź nieskuteczność jego taktyki obrony. Moralny zakaz kłamstwa nie oznacza – według autora – że obrońca ma obowiązek ujawniania wszystkiego, o czym się dowiedział od oskarżonego. Niemniej jednak obowiązuje go **zasada prawdomówności**, czyli zakaz świadomego podawania sądowi nieprawdziwych informacji.[37] Świadome łamanie prawdy przez adwokata, nawet jeśli podyktowane jest dobrem klienta, studenci z obu grup postrzegają jako niemoralne (twierdzenie 2). Tym bardziej niemoralna wydaje się respondentom z obu uniwersytetów sytuacja fabrykowania dowodów przez prokuratora w celu skazania domniemanego sprawcy zbrodni – jak wcześniej wspomniano – oceniona najbardziej krytycznie (twierdzenie 3). Wysoce negatywna ocena ze strony młodzieży z Rzeszowa i Lublina formułowana jest także w odniesieniu do sytuacji zatajenia przez prokuratora informacji pozwalających poddać w wątpliwość winę oskarżonego, pod presją opinii publicznej (twierdzenie 21), z chęci wygrania sprawy (twierdzenie 14), jak również wykorzystania przez prawnika w sposób świadomy fałszywych informacji (twierdzenie 18). Uogólniając, można stwierdzić, że naruszanie wartości prawdy jest szczególnie krytycznie oceniane przez studentów prawa wówczas, kiedy godzi bezpośrednio w jednostkę, nawet jeśli jest nią osoba skazana, czy też wówczas, kiedy wynika z motywów osobistych prawnika, takich jak chęć odniesienia sukcesu, zyskania przychylności opinii publicznej.

Z zasadą lojalności wobec klienta ściśle wiąże się **zasada ochrony tajemnicy zawodowej** (zasada poufności).[38] Zgodnie z kodeksami etyki zawodowej[39] zarówno adwokat, jak i radca prawny czy notariusz są zobowiązani do przestrzegania tej zasady. Jako niemoralne ocenione zostało przez studentów z obu grup wykorzystanie przez prawnika tajemnicy powierzonej przez klienta (twierdzenie

[36] P. Kruszyński, *Etyka adwokacka jako granica dopuszczalności działania obrońcy w procesie karnym*, [w:] *Etyka prawnika*…, s. 48.
[37] P. Skuczyński, *Zasady etyki prawniczej*, [w:] *Etyka zawodów*…, s. 102; R. Tokarczyk, *Przykazania etyki*…, s. 426.
[38] P. Skuczyński, *Zasady etyki*…, s. 100; R. Tokarczyk, *Przykazania etyki*…, s. 421.
[39] *Zbiór zasad etyki adwokackiej; Zasady etyki radcy prawnego; Kodeks etyki zawodowej notariusza.*

8), natomiast wątpliwości badanych co do charakteru czynu budzi ujawnienie takiej informacji ze względu na dobro społeczne (twierdzenie 7). Respondenci różnią się w dokonanej tutaj ocenie – studenci prawa z URz są mniej rygorystyczni w uznaniu sytuacji za niemoralne.

W praktyce zawodowej prawnika ważne miejsce zajmuje **zasada konfliktu interesów**, zgodnie z wcześniej wymienionymi dokumentami z zakresu etyki zawodowej, obowiązująca adwokatów, radców prawnych, notariuszy. Zasada ta nakłada na prawnika konieczność rezygnacji z reprezentowania klientów, w sytuacji kiedy ich interesy są sprzeczne, nawet jeśli udzielają oni swojej zgody.[40] Studenci oceniają jako niemoralne podejmowanie się przez adwokata prowadzenia sprawy, mimo że mają świadomość szkodzenia innemu klientowi (twierdzenie 17).

Kolejne wymieniane w etyce prawniczej **zasady staranności i odpowiedzialności** wskazują na potrzebę dołożenia wszelkich starań w pełnieniu obowiązków zawodowych, bez względu na sytuację materialną czy inną klienta. Zdaniem T. Romer[41], zasady te mają szczególne zastosowanie w przypadku udzielania pomocy prawnej osobom znajdującym się w ubóstwie. W *Międzynarodowym kodeksie etyki adwokatów* podkreśla się konieczność kierowania się przez prawnika troską i gorliwością, również w stosunku do osoby ubogiej.[42] Studenci z obu grup bardzo krytycznie ustosunkowują się do sytuacji, w której prawnik ze względu na korzyści materialne dopuszcza się niedbalstwa w postępowaniu mniej zamożnego klienta (twierdzenie 20). Za niemoralne z punktu widzenia etyki uznają również przypadki nierównego traktowania klientów (tj. mniej starannego i odpowiedzialnego), spowodowane ich odmienną sytuacją społeczno-ekonomiczną (twierdzenie 23), ale najbardziej krytyczną ocenę formułują wobec niejednolitego traktowania klientów z powodu ich różnic rasowych (twierdzenie 24) czy też wyznaniowych (twierdzenie 25). Bardziej krytycznie niż w przypadku statusu społeczno-ekonomicznego odnoszą się do nierównego traktowania ze względu na odmienność seksualną klientów (twierdzenie 26).

Rozważane tu zasady nakładają na osoby profesji prawniczych **obowiązek rezygnowania ze spraw, które przekraczają ich możliwości kompetencyjne**.[43] Studenci z obu grup, oceniając sytuację podjęcia sprawy przez świadomego braku wystarczających kompetencji prawnika, wypowiadają się negatywnie, sądząc, że ma ona wydźwięk niemoralny (twierdzenie 19).

Etyka adwokatów oraz radców prawnych **zakazuje reklamowania się**, pozyskiwania klientów **w sposób sprzeczny z godnością zawodu, narzucania swoich**

---

[40] A. Mednis, *Konflikt interesów*, [w:] *Etyka zawodów*…, s. 183.
[41] T. Romer, *Staranność i odpowiedzialność*, [w:] *Etyka zawodów*…, s. 128.
[42] R. Tokarczyk, *Przykazania etyki*…, s. 449.
[43] *Ibid.*, s. 440.

usług.[44] Za niemoralne studenci z obu miast uznali przypadki pozyskiwania klientów w sposób natarczywy, naruszający spokój osób poszkodowanych bądź ich bliskich (twierdzenie 15).

W zasadach etyki zawodowej prokuratora zwraca się uwagę na **konieczność rezygnacji z dowodów uzyskanych przy zastosowaniu nielegalnych metod**, np. naruszenia praw poszkodowanego.[45] Spośród sytuacji, które dotyczą sposobu pozyskiwania dowodów, studenci z obu grup najbardziej krytycznie z moralnego punktu widzenia ocenili wykorzystywanie zeznań świadka narażających jego życie (twierdzenie 4). Za mniej nieetyczne uznali natomiast wykorzystywanie zeznań świadka, co wiąże się z narażeniem go na poważne konsekwencje psychiczne (w sytuacji kiedy jest on ofiarą przestępstwa – twierdzenie 5) oraz stosowanie przez prawników przemocy wobec osób podejrzanych o udział w niebezpiecznych przestępstwach (np. terroryzm) w celu ewentualnego zapobieżenia poważnym konsekwencjom dla zdrowia i życia ludzi (twierdzenie 22). W tym ostatnim przypadku studenci prawa z Rzeszowa dokonali bardziej krytycznej oceny.

Wśród sytuacji, jakie mogą zaistnieć w kontaktach z klientem, przeanalizowano również: manipulowanie jego osobą w celu zyskania osobistych korzyści (twierdzenie 27), faworyzowanie jego interesów kosztem interesów społecznych (twierdzenie 28) oraz przeciwnie – naruszanie jego interesów dla dobra społecznego (twierdzenie 29) czy też ustalanie wygórowanych stawek za świadczone czynności prawne (jedynie w *Zasadach etyki radcy praw*nego odnajdujemy zapis o zakazie ustalania wynagrodzenia w wysokości wygórowanej) (twierdzenie 30). Analiza charakteru dokonanych ocen moralnych wskazuje, że najbardziej krytycznie respondenci z obu grup ustosunkowali się do pierwszej sytuacji, następnie wobec nadużyć w ustalanych stawkach, poświęcania interesów klienta dla dobra społecznego oraz faworyzowania ich kosztem interesów społecznych. A zatem, w zakresie opisanych sytuacji – najbardziej krytycznie zostały ocenione te, które wynikają z pobudek osobistych – chęci osiągnięcia korzyści materialnych przez osobę wykonującą zawód prawnika.

Zasady etyki profesji prawniczych odnoszą się również do sfery kontaktów społecznych i zawodowych. W tym kontekście należy rozważyć **relacje ze środowiskiem mediów**. Ustala się, że adwokat nie powinien zdawać publicznie relacji ze sprawy, w której świadczył pomoc prawną.[46] Prokurator obowiązany jest do utrzymania tajemnicy związanej ze znaną mu sprawą, w kontaktach z przedstawicielami mediów powinien zachować rzeczowość i umiar w udzielaniu infor-

[44] Cz. Jaworski, *Etyka adwokatów*…, s. 44; R. Tokarczyk, *Etyka prawnicza*…, s. 90; R. Tokarczyk, *Przykazania etyki*…, s. 428; 452.
[45] R. Tokarczyk, *Przykazania etyki*…, s. 421.
[46] Cz. Jaworski, *Etyka adwokatów*…, s. 44.

macji.[47] Komentowanie przez prawnika przebiegu toczącego się procesu nie zostało ocenione w sposób jednoznacznie krytyczny (w przypadku studentów z Lublina ocena przechyla się nieco w stronę uznania czynu za moralny) (twierdzenie 11).

W rozpatrywanym tu zakresie stosunków społecznych mieszczą się relacje z kolegami. Wskazując na naganne moralnie zachowania adwokatów, R. Tokarczyk[48] wymienia między innymi nieujawnianie niewłaściwego zachowania innego prawnika. W *Zbiorze zasad etycznych prokuratora*, *Zbiorze zasad etyki adwokackiej*, *Zasadach etyki zawodowej radcy prawnego* oraz *Kodeksie etyki zawodowej notariusza* odnajdujemy zapisy o nietolerowaniu przypadków naruszania etyki przez innych wykonujących dany zawód. Studenci z obu grup, odnosząc się do sytuacji opisujących ten aspekt stosunków koleżeńskich, ocenili jako niemoralne zatajanie przewinień dyscyplinarnych w zakresie postępowania etycznego, podyktowane względami lojalności koleżeńskiej (twierdzenie 12). Należy jednak zaznaczyć, że dokonana w obu grupach ocena nie jest zdecydowanie negatywna. Silniej wyrażona krytyka dotyczy natomiast przypadków faworyzowania osób profesji prawniczych w sądowym postępowaniu przeciwko nim (twierdzenie 32).

W kontekście stosunków zawodowych w środowisku prawniczym, z punktu widzenia dalszej kariery zawodowej studentów, interesujące jest stwierdzenie, że ustosunkowują się oni krytycznie do sytuacji polegających na promowaniu w dostępie do zawodów prawniczych osób pochodzących z rodzin o takich tradycjach (twierdzenie 31). Studenci z Rzeszowa dokonali tutaj surowszej oceny etycznej.

W etyce zawodów prawniczych obecna jest zasada **integralności zawodowej, czyli spójności ról**. Oznacza ona unikanie takich zajęć, które uwłaczałyby godności zawodu lub ograniczałyby niezawisłość adwokata czy też obniżałyby prestiż radcy prawnego.[49] Jedną z form działalności, która tę zasadę może naruszać, jest angażowanie się w działalność partyjną. Wykorzystywanie przez prawników ich wiedzy i umiejętności z zakresu prawa w sposób celowy, szkodliwe dla jednych formacji, a korzystne dla innych, prowadzi do instrumentalizacji prawa, które staje się narzędziem sprawowania władzy.[50] Badani studenci z obu miast za niemoralne uznali przypadki angażowania się osób wykonujących profesje prawnicze w konflikty polityczne (twierdzenie 16). Silniejszy ich sprzeciw moralny budzą sytuacje podejmowania przez prawników działalności zawodowej o charakterze przestępczym, w zamian za wysokie wynagrodzenie (twierdzenie 6), a jeszcze bardziej krytyczna ocena dotyczy przynależności prawników do organizacji sto-

[47] R. Tokarczyk, *Przykazania etyki*…, s. 416.
[48] R. Tokarczyk, *Etyka prawnicza*…, s. 172.
[49] P. Skuczyński, *Zasady etyki*…, s. 107; R. Tokarczyk, *Przykazania etyki*…, s. 425.
[50] K. Sójka-Zielińska, *Quo magis veritas propagetur… Kilka refleksji o etyce zawodu nauczyciela prawa*, [w:] *Etyka prawnika*…, s. 77; A. Breczko, *op. cit.*, s. 107.

sującej praktyki dyskryminacyjne (twierdzenie 13). Warto tutaj wspomnieć, że stosowanie dyskryminacji przez osoby pełniące funkcje związane z prawem jest piętnowane przez studentów w sposób szczególny.

Integralność zawodowa pozostaje w ścisłym związku z **integralnością moralną**. Zasada ta oznacza konieczność dochowania moralnej spójności w sądach i czynach, stosowanie jednolitych standardów w ocenach moralnych czynów swoich i innych, konieczność pozostawania w zgodzie z zasadami etyki w życiu prywatnym i zawodowym.[51] W odniesieniu do tej zasady można rozważać sytuację, bardzo krytycznie ocenianą przez studentów z obu grup, chociaż nieznacznie łagodniej przez respondentów z Lublina, polegającą na prywatnych kontaktach prawnika z ławnikami, w celu zdobycia ich przychylnego, z jego punktu widzenia, ustosunkowania się do sprawy (twierdzenie 10).

Kondycja moralna przedstawicieli zawodów prawniczych w ocenie studentów

W kwestii tego, czy przedstawiciele zawodów prawniczych kierują się zasadami moralnymi w swoim postępowaniu zawodowym, opinie respondentów z obu grup są podzielone (tabela 8).

Tabela 8. Moralność w postępowaniu zawodowym osób profesji prawniczych w ocenie studentów z Lublina oraz Rzeszowa

W wybranym przeze mnie zawodzie moralnością przy wykonywaniu obowiązków tego zawodu i podejmowaniu decyzji z nim związanych kierują się:	Studenci z Lublina		Studenci z Rzeszowa	
	N	%	N	%
Wszyscy lub niemal wszyscy	2	1,59	2	2,11
Większość	28	22,22	20	21,05
Trudno określić	44	34,92	26	27,37
Wielu, ale jest to mniejszość	43	34,13	41	43,16
Prawie nikt lub nikt	9	7,14	6	6,32

Niemal równoliczne są odsetki osób z Lublina, które sądzą, że jedynie mniejszość ze środowiska zawodowego prawników kieruje się w swojej działalności zawodowej moralnością oraz te, które nie potrafią dokonać takiego oszacowania. Największa grupa studentów z Rzeszowa sądzi, że wielu przedstawicieli prawa ujawnia zachowania zgodne z moralnością zawodową, niemniej pozostają oni mniejszością w środowisku prawniczym. Negatywna ocena kondycji moralnej środowiska prawniczego została również stwierdzona przez E. Łojko[52] w badaniach absolwentów prawa. Ich zdaniem, można mówić o drastycznym spadku

[51] T. Romer, *Etyka sędziego*, [w:] *Etyka prawnika*…, s. 28; P. Skuczyński, *Zasady etyki*…, s. 106.
[52] E. Łojko, *Role*…, s. 97–102.

obyczajów zawodowych, obniżeniu prestiżu zawodu, traktowaniu prawa w sposób instrumentalny, braku skrupułów i zasad etycznych. Przewidywane czynniki z tym związane to presja na osiągnięcie sukcesu, utrata wartości w życiu, zastąpiona celami materialnymi.

Studenci w obu grupach opowiadają się za upublicznianiem niemoralnych zachowań przedstawicieli profesji prawniczych, przy czym w przypadku respondentów z Lublina oraz Rzeszowa uzyskano podział na niemal dwie równoliczne grupy, których opinie różnią się stopniem pewności (tabela 9).

Tabela 9. Potrzeba ujawniania czynów niemoralnych przedstawicieli profesji prawniczych w ocenie studentów z Lublina oraz z Rzeszowa

Niemoralne postępowanie przedstawicieli mojego przyszłego zawodu, w tym również tych zajmujących w nim najwyższe pozycje, należy:	Studenci z Lublina		Studenci z Rzeszowa	
	N	%	N	%
Zdecydowanie ukrywać przed opinią publiczną	1	0,79	3	3,16
Raczej ukrywać	6	4,76	3	3,16
Nie wiem, co należy z tym robić	7	5,56	9	9,47
Raczej upubliczniać	51	40,48	37	38,95
Zdecydowanie upubliczniać	61	48,41	43	45,26

Zakończenie

Opisane wyniki badań prowadzonych z udziałem studentów, słuchaczy studiów prawniczych z dwóch ośrodków akademickich, ujawniły następujące istotne kwestie:

1. Studenci prawa z Lublina oraz Rzeszowa postrzegają moralność w sferze zawodowej jako istotny jej komponent, obok kompetencji merytorycznych. Potwierdzeniem tego faktu jest wyrażane przekonanie, że moralności nie można podporządkować własnym interesom zawodowym.
2. Prawo, zdaniem respondentów z obu grup, stoi na straży podstawowych wartości, w tym godności człowieka, stanowi realizację idei sprawiedliwości. W obecnym kształcie jednak nie wystarcza, aby rozwiązywać trudne kwestie moralne. Wzajemne zależności prawa oraz moralności są tak złożone, że przy uznawanym znaczeniu moralności w zawodzie nie zawsze możliwe jest pogodzenie obowiązków wynikających z profesji prawniczych z własnym sumieniem.
3. Wskazane sytuacje oraz zachowania z zakresu sfery zawodowej zostały w większości ocenione przez młodzież z obu grup za niemoralne. Ogólnie można stwierdzić, że respondenci ustosunkowują się krytycznie do przykładów pogwałcenia zasad etyki zawodowej. Szczególny sprzeciw, z moralnego punktu widzenia, budzi naruszanie wartości prawdy ze względu

na korzyści osobiste, łamanie zasady staranności i odpowiedzialności zawodowej oraz zasady integralności moralnej. Trudne w jednoznacznej ocenie moralnej są natomiast sytuacje lekceważenia zasad kontaktowania się z mediami, poświęcania dobra jednostki dla interesu ogółu, naruszania wartości prawdy ze względu na dobro klienta oraz zatajanie przewinień etycznych kolegów ze środowiska w imię dochowania im lojalności.

Ocena kondycji moralnej środowiska prawniczego dokonana przez respondentów z obu miast nie jest optymistyczna. Wiele osób pełniących funkcje prawnicze postępuje moralnie, ale jest to mniejszość. Gdy mamy do czynienia z przewinieniami z zakresu etyki, należy dążyć do ich upubliczniania.

Badani studenci z obu grup różnią się w zakresie oceny niektórych kwestii, nie można jednak wskazać określonej tendencji kierunku tych różnic, bowiem w pewnych zakresach bardziej krytyczni są respondenci z Lublina, w innych wyższą ocenę negatywną formułują studenci z URz. Szukając możliwych czynników, rzutujących na kształt uzyskanych tu zróżnicowań w ocenie studentów z obu środowisk akademickich, można wskazać na zmienne socjodemograficzne. Ich analiza dostarcza wniosku stwierdzającego, że wśród studentów z Rzeszowa większą liczbę stanowią kobiety, częściej niż wśród respondentów z Lublina osoby pochodzące ze wsi, mające niżej wykształconych ojców, posiadające bardziej zróżnicowane doświadczenie przedzawodowe, częściej wywodzące się ze środowisk wielodzietnych (42,16% z Rzeszowa i 36% z Lublina), rzadziej będące jedynakami (13,76% z Rzeszowa i 20,51% z Lublina). Próby wyjaśniania zróżnicowań dokonanych ocen młodzieży studenckiej nie powinny również pominąć kwestii osobotwórczych wpływów (jakim młodzież podlega w danym środowisku), których źródłem są nauczyciele akademiccy.

Opisane tu wyniki badań mają swoje ważne implikacje dla kształcenia prawników. W toku ich akademickiego przygotowania, obok rozwijania wiedzy i umiejętności ważne jest kształtowanie zdolności do refleksji etycznej oraz wspomaganie w internalizowaniu norm moralnych, dających podstawę do należytego zachowania się w sytuacji zaistnienia dylematu moralnego.[53] Kodeksy etyki zawodowej spełnią swoje zadanie wówczas, kiedy jednostka będzie łączyć normy zawodowe z moralnością osobistą, a ich znajomość wzbogacać o krytyczną refleksję i odpowiedzialność.[54]

[53] Por. J. Hołówka, *op. cit.*, s. 22–23.
[54] R. Tokarczyk, *Etyka prawnicza*…, s. 49–53.

ZUSAMMENFASSUNG

Die theoretische Forschungen nachweisen, dass zwischen Recht und Moralität verwickelten Beziehungen vorliegen. Die gegenwärtige Meinungen über die ethische Qualität der Ausübung von juristischen Berufen nachweisen, dass die ethische Kodexe unfähig sind, diese Verwicklung zu identifizieren und zu entwirren. Eine Bedeutung in dieser Frage kann zweifellos die akademische Erziehung haben, die die Bemühungen vornimmt, um die Adepten nicht nur sachliche, aber auch moral-ethische Vorbereitung zur Beruf gibt. Der Gegenstand des Artikels ist die Analyse der Ergebnissen von Forschungsarbeiten, die unter Mitwirkung von Jurastudenten aus zwei akademischen Zentren – aus Lublin und aus Rzeszów, stammen. Das Zweck der Untersuchung war es zu festigen, welche Beziehungen, Jurastudenten Meinung nach, in Gebiet von Recht und Moralität vorliegen, insbesondere in der Frage von Bedeutung der Moralität für die Qualität der Ausübung von juristischen Berufen, außerdem in der Frage von Bedeutung des Rechts im Kontext der Auslösung von beruflichen Problemen mit ethischer Natur.